

CUMHURİYET DÖNEMİ KENTSEL KALKINMA ÇALIŞMALARI: İĞDIR ÖRNEĞİ (1925-1955)

URBAN DEVELOPMENT STUDIES IN THE REPUBLICAN PERIOD: İĞDIR CASE (1925-1955)

Suna ALTAN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 16.09.2019

Kabul: 16.12.2019

Article Info

Received: September 16, 2019

Accepted: December 16, 2019

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, büyük zaferin ardından Anadolu'daki şehirlerde geri kalmışlığa son vermek adına bu şehirlerde kalkınma faaliyetlerine başlamıştır. Şehirlerin kalkınma faaliyetlerinin yürütülmesinde, bölgenin ve şehrin tarımı, ticareti, sosyal hayatı, sanayi alt yapıları gibi imkânları dikkate almıştır. Türkiye sınırları içinde Doğu Anadolu'nun en uç bölgesinde 3 ülkeye sınırı ile stratejik bir noktada bulunan Iğdır, kalkınma faaliyetleri yapılan şehirler arasında yer almıştır. Iğdır'da verimli toprak arazileri temel alınarak; tarım, ticaret, sanayi ve sosyal hayatın gelişmesi ve şehrin kalkınması için yoğun çalışmalara başlanmıştır. Bu kalkınma faaliyetleri yürütülürken, Türkiye'nin içinde bulunduğu ulusal ve uluslararası durumlar da göz önüne alınmıştır. Zaman zaman yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ülke içinde dar boğazlara neden olmuştur. Bu durum, nitekim kalkınma faaliyetlerine de yansımıştır. Bu çalışmada, 1925-1955 yılları arasında Iğdır için yapılan devlet destekli kalkınma faaliyetleri, şehrin gelişimi üzerine alınan ilerlemelerin ve tek parti dönemi ile çok partili dönemde bu faaliyetlerdeki farklılıklar ve benzerliklerin neler olduğu; arşiv belgeleri, ulusal ve yerel gazeteler ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Ekonomi, Iğdır, Kalkınma

* Dr. Öğretim Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gümrük İşletme Bölümü, suna.altan@igdir.edu.tr

Abstract

After the great victory, in order to end to the backwardness in the cities of Anatolia, the Republic of Turkey has began its development activities in these cities. In the development activities of the cities, the region and the city's agriculture, trade, social life and industrial infrastructure potentials have also taken into account. Iğdır, a city in the Eastern Anatolia region in Turkey within the borders of three countries with the most extreme end of the country and located at a strategic point, was one of the cities where development activities have taken place. Based on fertile land areas in Iğdır; an intensive work has been started for the development of agriculture, trade, industry and social life, and the development of the city. During the execution of this development activities, national and international situation in the Turkey have been taken into account. From time to time, political and economic crises caused bottlenecks within the country. Thus, this situation is reflected in the development activities. In this study, the state supported development activities for Iğdır between 1925-1955, the progress on the development of the city and the single-party period and multi-party period, what the differences and similarities in these activities were examined in the light of the archival documents, national and local newspapers.

Keyword: *Economy, Iğdır, Development*

Giriş

Uzun ve yorucu savaş yıllarını büyük bir zaferle geride bırakan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önceliği, Anadolu'daki şehirlerin sosyo-ekonomik alanlardaki aksaklıklarının giderilmesi olmuştur. İlk etapta şehirlerin sosyal, ekonomik, sağlık ve eğitim durumlarının belirlenmesi konusunda çalışmalar başlatılmıştır. İkinci aşamada ise ilgili durumlardan hareketle, ihtiyaçların giderilmesi ve eksiklerin tamamlanması konusunda yapılacak çalışmalar belirlenmiştir. Böylece ülkenin her yerinde kalkınma ve gelişme çalışmalarına önem verilerek, tüm Anadolu'da yoğun çalışmalara başlanmıştır.¹ Türkiye'nin gelişme ve ilerleme çalışmalarının sistematikleştiği böylesi bir dönemde, dünyada siyasi ve ekonomik buhranlar baş göstermiştir.² Bu gelişmeler kentlerin kalkınma ve gelişme faaliyetlerine de yansımıştır. Siyasal ve toplumsal hayatın her geçen gün biraz daha dönüştüğü Türkiye'de, bir takım yeni gelişmeler yaşanmıştır. Çok partili hayata başarılı bir şekilde geçilmiş ve hükümet yeni iktisadi modeli hayata geçirmeye başlamıştır. Cumhuriyetin kurulduğu andan itibaren yapılan

¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi, 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara 2003 s.180- 184.

² Abdulkadir Buluş, *Türk İktisat Politikasının Tarihi Temelleri*, Çizgi Yayınevi, Konya 2015, s.81

kalkınma çalışmaları çok partili sistemde de devam etmiştir.³ Kalkınma politikaları dâhilinde şehirlerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlayacak şekilde çalışmalar yapılmıştır.⁴ Demokrat Parti Hükümeti ülke içindeki sosyo-ekonomik gelişme ve kalkınma çalışmalarını yeniden gözden geçirmiş ve şehirlere destekler devam etmiştir.⁵

Kalkınma ve gelişme faaliyetlerinin yürütüleceği yerler arasında Iğdır da dahil edilmiştir. Iğdır coğrafi konum itibarıyla hep özel bir öneme sahip olmuştur. Türkiye'nin en doğu ucunda bulunmasının yanında, kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan Aras nehri ve bu nehrin oluşturmuş olduğu Ermenistan sınırı, doğusunda Azerbaycan'ın Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ve güneydoğusunda İran ile sınırı bulunmaktadır.⁶ Iğdır, sınır ticaretinin kolaylıkla yapıldığı jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir konumdadır. Iğdır, yerleşik hayatın başladığı dönemden itibaren tarihsel süreçte birçok topluma ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu coğrafyasına hâkimiyeti ile birlikte Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu topraklar arasında yer almıştır. Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında işgal edilen yerler arasında yer almıştır. Kazım Karabekir Paşa'nın komutasında bulunan ordunun göstermiş olduğu başarı neticesinde, 14 Kasım 1920'de Iğdır'ın işgaline son verilmiştir. 2/3 Aralık 1920 yılında imzalanmış olan Gümrü Antlaşması ile birlikte Iğdır düşmandan geri alınmıştır. 1924 yılı itibarıyla ülke yönetimi yeniden yapılandırılırken Iğdır Beyazıt Vilayetine bağlı bir nahiye yapılmıştır.⁷ 1934 yılına kadar Beyazıt (Doğubeyazıt) Valiliğine bağlı kalan Iğdır, bölgede yaşanan Ağrı isyanlarının ardından, yapılan yeni düzenlemelerin neticesinde 1934 yılı itibarıyla Kars iline bağlanmıştır.⁸ Iğdır'ın kötü durumunu düzeltmek ve daha yaşanılır bir yer haline getirmek amacıyla kalkınma faaliyetleri yürütülmüştür.

Bu çalışmada, 1925-1955 yıl aralığının belirlenmesinin amacı yönetim, ekonomi, sosyal hayat, kültür, sağlık ve eğitim gibi konularda yürütülen politikaların, Tek Parti ile Çok Partili dönemler arasındaki farklılık ve

³ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.225-227

⁴ Reşat Aktan, *Türkiye İktisadi Cilt.1*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s.173 174

⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.303-304

⁶ Iğdır Valiliği, *İl Kültür ve Turizm Envanteri*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Iğdır 2018, s.10

⁷ Mehmet Güneş, Arslantürk Akyıldız, Murat Keklik, *Osmanlı Belgelerinde Iğdır*, Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü Birimi Iğdır Aralık 2017, s. 68; Nihat Çetinkaya, *Iğdır Tarihi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, s.116

⁸ Resmi Gazete, No. 2727, 14.06.1934

benzerliklerinin tespit edilmesinin hedeflenmiş olmasındandır. Bu vesileyle şehirlerin kalkınma faaliyetlerine yansımalarının karşılaştırmasının yapılabilmesi de hedeflenmiştir. Türkiye'nin en doğusunda yer alan ve sınır hattında bulunan Iğdır'ın, kalkınma faaliyetlerinden ne derece faydalanmış olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kalkınma faaliyetlerinin yürütülmesinde, özellikle Iğdır'ın tarıma elverişli toprak zenginliği ve sınır kenti olması münasebetiyle de ekonomik hayatı üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur.

Ekonomik Alanda Kalkınma Faaliyetleri

1925 yılından itibaren ülke genelindeki ekonomik politikaların temelinde tarım ilk sırada yer almıştır. Devlet, kalkınma faaliyetlerini yürütürken öncelik olarak bölgede bulunan imkânları ve ihtiyaçları göz önüne almıştır.⁹ Iğdır Ovası Doğu Anadolu'nun en verimli toprakları arasında yer almaktadır. Bu nedenden dolayı kalkınma faaliyetleri arasında tarıma ağırlık verilmiştir. Tarımsal faaliyetlerin yapıldığı verimli topraklardan olan Iğdır Ovasının tarımsal üretimini artırma kararı devlet tarafından alınmıştır. Iğdır'daki pamuk üretimi bölge ve şehir ekonomisi için en önemli tarımsal ürün olmuştur. Pamuğun bu coğrafyadaki üretim serüveni, Rusların bölgedeki hâkimiyetine kadar dayanmaktadır. Bölgede hâkimiyet kurmuş olan Ruslarla birlikte başlayan pamuk tarımı, 1942 yılına kadar aralıksız bir şekilde devam etmiştir.¹⁰ Buradaki "beyaz incinin" varlığını kaybetmek istemeyen devlet ekim için teşvik edici yöntemler geliştirmiştir. Şehirdeki pamuk tarımını artırmak için tohum alımına hız verilmiştir. Yurt dışından ekim için alınan tohumlar Trabzon limanından Iğdır'a ulaştırılmıştır.¹¹ Yatırımların başlamasının ardından üretimde iyileşmeler meydana gelmeye başlamıştır.

Doğu Anadolu'nun kalkınması ve gelişmesi faaliyetleri kapsamında, yerinde incelemeler yapılması fikri hükümet tarafından önerilmiştir. Böylece devlet erkânı tarafından yapılacak olan ziyaretler neticesinde bizzat tutulacak raporlarla çalışmalar daha sağlam temeller üzerine inşa edilecektir.¹² Yapılan geziler çerçevesinde ekonomi Bakanı Celal Bayar'la Finans Bakanı Fuat Ağralı son seyahatlerinde Iğdır'a da uğramışlardır. Iğdır'daki verimli arazileri ve özellikle pamuk üretimini gören bakanlar, bu değerli ürünün

⁹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları" *Türkiye'de Tarımsal Yapılar(1923-2000)*, Yurt Yayınları 18, Ankara 1988, s.37

¹⁰ Yurt Ansiklopedisi Cilt.6, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1983, s.4512

¹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1.13.28.9/10.05.1925

¹² Sait Aşgın, "Atatürk'ten Günümüze Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Çabaları", *Türkler Ansiklopedisi Cilt.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.700

üretimini artırılması için bölgedeki yetkililere bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır. Tarım kredi ve satış kooperatifleri üzerinde çalışmalar yapılması için bizzat görüş bildirmişlerdir. Satış kooperatiflerinin oluşturulması fikri ilk olarak 14 Ocak 1931 tarihinde Ankara’da toplanan I. Ziraat Kongresinde alınmıştır. Özellikle kredi ve satış kooperatifleri hakkında yapılandırma istenilmiştir. 1935 yılına kadar yoğun bir şekilde kooperatif faaliyetlerinde bulunulmuştur. Bakanlar, Iğdır’da da kooperatif faaliyetinin başlamasını önermişlerdir.¹³ Yetkililer, bakanlardan alınan tavsiyeleri yerine getirmek için derhal çalışmalara başlamışlardır. İlk olarak kredi kooperatifinin kurulma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Kooperatifin ilki 172 ortaklı olarak Aralık nahiyesinde kurulmuştur.¹⁴ Böylece pamuk üretimini artırma yolunda atılan adımlar, kurulan birlik sayesinde kurumsallaşarak devam etmiştir.

Pamuk üretimini artırma nedenleri arasında ticaret ilk sırada yer almıştır. Ürün ne kadar çok satılırsa, çiftçi o kadar çok üretmek isteyecektir düşüncesiyle hareket edilmiştir. Pamuk üretimini artırmak için, Rusya ile pamuk ticaretinin geliştirilmesi kararı alınmıştır. Coğrafi olarak yakınlığın ticaretteki ulaşım giderlerini de azaltacağı düşünülmüştür. Ticaretin artması ile doğru orantılı olarak üretimin de artacağı ve ekim alanlarının genişleyeceği planlanmıştır. Tarım alanının gelişmesiyle birlikte hem bölge hem de ülke ekonomisine katkı sağlayacağı ve böylece Iğdır’ın kalkınmasına büyük destek olacağı düşünülmüştür. Pamuk üretim sahalarının genişlemesi ve üretim faaliyetlerinin artması için yapılan bir diğer çalışma ise, üretim için gerekli olan tesis ve tesisatların kurulması olmuştur. Çalışmaların başlatılması için İktisat Vekâleti tarafından izin verilmiş ve ödenek ayrılmıştır. Ayrıca pamuk ıslahı, ekim sahasının genişletilmesi ve üretim masraflarının düşürülmesi gibi çareleri aramak için ilkbaharda Iğdır’a pamuk uzmanı olan bir memurun görevlendirilmesi yapılmıştır. Bunun yanında pamuk üzerine daimi olarak çalışmalar yapması için bir memur atanmıştır.¹⁵ Iğdır’a gönderilmiş olan uzman kişi pamuk konusunda yapılan çalışmaları ve görmüş olduğu eksikleri sürekli rapor etmiştir. Raporda, Iğdır pamuğunun yüksek kaliteli olduğu ancak su sorunun üretimde ciddi bir sorun teşkil ettiği, dolayısı ile bu sorunun biran önce halledilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır.¹⁶

¹³ Mustafa Yahya Metintaş-Mehmet Kayıran, “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri Ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.23, Isparta 2016, s.52-70

¹⁴ *Ulus*, 22 ilkteşrin 1936, s.2

¹⁵ BCA, 30.10.0.0.158.11.2/18.10.1935

¹⁶ BCA, 30.10.0.0.185.276.9/25.1.1937, s.2-9

Tarımsal üretim faaliyetleri yürütülürken Iğdır'ın en önemli sorunlarından olan su sorununa çözüm arayışına gidilmiştir. Ovanın verimli topraklarında sulama sıkıntısı yüzünden istenilen verim sağlanamamıştır. Devlet bu konuda gerekli çalışmaları başlatmıştır. Ovanın sulanması konusunda yapılan ilk çalışma, Serdarabat barajında Ruslarla ortak bir işletme tesisi kurulması olmuştur. Barajın Türkiye tarafındaki kapaklarının lüzumlu görüldüğünde suyu taksim edecek şekilde açılıp kapanması, bu işin iyi sonuç vermesi açısından gerekli görülmüştür.¹⁷ Ayrıca sorunun yalnızca baraj ile çözüme kavuşmayacağı da düşünülmüştür. Barajdaki suyun akıtılması konusunda destek verecek olan tünel ve yarma işlemlerinin vücuda getirilmesi öncelik olarak alınmıştır. Yapılmış olan yazışmalar neticesinde destek ekip talep edilmiştir. Talep neticesinde işlemleri yapabilecek olan ekibin Erzincan ovası ile meşgul olduğu ve oradaki işin bitirilmesinin ardından Iğdır'a geçeceği bilgisi verilmiştir. Bu konuda öngörülen projelerin incelenmesinin ardından tünel ve yarma etütlerine başlanacağı bildirilmiştir. Projenin hızlı bir şekilde tamamlanması öngörülmüştür.¹⁸

Projenin tamamlanması aşamasında Iğdır için bir baraj daha yapılması düşünülmüştür. Barajların organize edilmesi sayesinde 75.000 hektarlık arazide tarım ekiminin yapılabilmesi planlanmıştır.¹⁹ Baraj yapımının ihale edilmesinin ardından müteahhit tarafından inşaatında sorumlu olacak Macar temasından alan Montör Parizisi ile aynı tebaadan olan Madariki adlı iki kişinin Kars müstahkem mevki ikinci yasak mıntkasına girmelerine izin verilmiştir.²⁰ Böylece yapılmak istenilen barajın inşaatına başlanmıştır. Yeni çalışma kampanyası için modern yetiştirme vasıtaların tedariki yolunda tedbirler alınmıştır. Devlet tarafından 500 bin lira masraf ile Aras nehri üzerindeki Serdarabat barajından Sürmeli çukuruna pamuk üreticilerinin azami istifadesini temin etmek üzere teşebbüslere girişilmiştir.²¹ Yapılan ve yapılacak olan inşaatlar sayesinde Iğdır'da yaşanan su sorununun çözümü için önemli adımlar atılmıştır. Kurulmuş olan kooperatifler ile su meselesi konusunda yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve Iğdır'ın pamuk üretiminde istenilen tarım alanları ve üretim faaliyetlerinde artışlar meydana gelmiştir. Kooperatif kurumunun yapmış olduğu sistemsel çalışmalar sayesinde üretim uzun yıllar aksamadan devam etmiştir. Çalışmalar devam ettikçe eksiklikler

¹⁷ BCA, 30.10.0.0.158.110.2 / 18.10.1935, s.4

¹⁸ BCA, 30.10.0.0.185.276.9/18.02.1937, s.5

¹⁹ Ulus, 18.11.1937, s.2

²⁰ BCA, 30.18.1.2.84.90.6/11.10.1938

²¹ BCA, 30.10.0.0.168.166.10/21.10.1938, s.15-16

meydana gelmiştir. Bu eksiklerin giderilmesi için ayrılan ödenekler sayesinde faaliyetlere devam edilmiştir.

Faaliyetler neticesinde elde edinilen veriler ışığında, 1934 yılında 205 hektar ekim alnından 165 ton, 1935 yılında 3604 hektar ekim alnından 1230 ton, 1935 yılında 440 hektar ekim alnından 730 ton, 1937 yılında 15300 hektar ekim alnından 2092 ton pamuk elde edilmiştir.²² 1938 ile 1939 yıllarında ise pamuk miktarı mahlic²³ olarak 421.108 kilo, çiğidli olarak ise 1.298.971 kilo olmuştur.²⁴ 1940 yılında 1329 ton saf, 1941 yılında 281 ton saf, 1942 yılında ise 248 ton saf pamuk üretimi gerçekleştirilmiştir.²⁵ Iğdır'da artan tarımsal faaliyetlerden memnun olan Ziraat Vekâleti buradaki çalışmalarını yoğunlaştırma kararı almıştır. Ziraat Vekâleti, çiftçilerin üretim faaliyetlerinde aksaklıklar yaşanmaması için Iğdır'a meteoroloji istasyonu tesisi kurulmasına karar vermiştir. Bu karar üretici halkı memnun etmiştir.²⁶ Ayrıca bu dönemde Iğdır'da çeltik tarımı da yapılmaya başlanmıştır. Devlet çeltik üretim için çiftçiye destek sağlama kararı almıştır. Bunun akabinde Iğdır merkezde ve Başköy, Taşburun'da çeltik ekmek isteyen çiftçilere çeltik kanunu gereğince ekim için ruhsat verileceği halka bildirilmiştir.²⁷ Gerekli şartları yerine getiren çiftçiler ruhsatlarını alarak çeltik üretimine başlamışlardır.

Iğdır'da tarımsal alanların genişletilmesi ve üretimin artırılması adına yapılan yoğun çalışmalar 1942 yılına kadar devam etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu olumsuz koşullar savaşa girmemesine rağmen Türkiye'yi etkisi altına almıştır. Savaşın yaratmış olduğu darboğaz Türkiye ekonomisinde sarsıntılar yaratmıştır. Bu darboğazdan kurtulmak için çaba harcayan devlet, ekonomide yeni önlemler alarak durumu düzeltmeye çalışmıştır.²⁸ Yeni önlemler çerçevesinde 1945 yılında çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkında kanun meclise sunulmuş ve çiftçiye topraklandırma kanunu çıkartılmıştır.²⁹ Topraklandırma kanunu gereğince yapılacak olan çalışmalara dair Iğdır'da herhangi bir

²² Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarım İstatistikleri 1934-1937*, Ankara, s.140

²³ Çiğidli pamuğun taneden ayrılarak temizlenmiş haline mahlic denilmektedir. Mahlic, ip yapımında kullanılmaktadır.

²⁴ *Iğdır Pamuk Tarım Satış Kooperatif Birliği 1938-1939 Kampanyasına Ait Bilanço, Kar ve Zarar Hesabıyla Yönetim ve Kontrol Kurulları Raporu*, İkinci Hesap Yılı, s.13

²⁵ B.İ.U.M., *Tarla Mahsulleri İstatistikleri 1940-42*, Ankara, s.12

²⁶ Kars Gazetesi, 13 Nisan 1938, s.2

²⁷ Kars Gazetesi, 13 Nisan 1938, s.2

²⁸ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamında Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s.47

²⁹ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.465

hareketlilik yaşandığına dair bir bilgiye gerek arşiv belgelerinde gerekse gazete taramalarında rastlanmamıştır.

1950 yılı itibariyle Türkiye’de siyasal dönüşümler yaşanmıştır. Demokrat Parti’nin Türkiye’nin siyaset sahnesine çıkmasıyla birlikte yeni politikalar ve uygulamalar başlamıştır. Demokrat Parti’nin ilk yıllarında tarıma dayalı politikaların etkisi görülmüştür.³⁰ 1950 yılından itibaren tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ve sayısal olarak artırılması için çalışmalara başlanmıştır.³¹ Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Iğdır’da da Devlet Üretim Çiftliği kurulmasına karar verilmiştir. Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü’ne; yurt çiftçilerinin zirai verimini artırmak, istihali çeşitlendirmek ve mahsulün kalitesini yükseltmek gayesiyle, iyi tohumluk, damızlık ve fidan yetiştirme konusunda ihtiyacı karşılamak ve tarımsal üretim alanındaki bütün konularda köylüye ve çiftçiye örnek olacak kurslar açmak suretiyle öğreticilik yapmak, zirai kalkınmanın ana davası olan makinalı ziraatı yurdun her köşesinde yaygınlaştırmak vazifeleri verilmiştir. Bu itibarla yasak bölge olan ve Doğu Anadolu’nun doğu sınırında bulunan Rus ve İran topraklarıyla sınırı bulunan Iğdır mıntıkasında, hazineye ait 120-150 bin dekarlık arazi üzerine devlet üretim çiftliği kurulması düşünülmüştür. Bu kurumun meydana getirilmesi halinde bu mıntika ve civarlarında belirlenmiş olan görevler yerine getirilmiş olacaktır. Verilmiş olan bu karar neticesinde 5433 sayılı kanun 20 maddesine göre Bakanlar Kurulu’nun 10/9/1952 tarihli toplantısında Iğdır’da bulunan 120-150 bin hektarlık arazi üzerine devlet üretim çiftliği genel müdürlüğünce işletme kurulması ve bu bölgenin yasak bölgeden çıkarılmasına karar verilmiştir.³² Tarımsal faaliyetlere katkı sağlayacağı düşüncesiyle Iğdır ovasında yaptırılacak 1/5000 makyaslı nirengi şebekesi tesisi kurulmasına karar verilmiştir. Tesisi daha önce belirlenmiş olan yasak bölge içinde kalmıştır. Tesis için çalışacak olan müteahhit, işçi ve teknik elemanların ve kontrol teşkilatının yasak bölge içine girmelerine izin verilmiştir.³³ Çok partili hayata geçiş ile birlikte 1950-1955 yılları arasında Iğdır’ın tarımsal kalkınma faaliyetlerine devlet üretim çiftliğinin yapmış olduğu çalışmalar üzerinden devam edilmiştir.

³⁰ Mehmet Dikkaya- Deniz Özyakışır, “Türkiye Ekonomisinde Yeni Arayışlar: 1946-1960 Dönemi” *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Ekonomik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara 2015, s.117.

³¹ Mevlüt Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınları, Ankara 2004, s.339

³² BCA, 30.18.1.2.130.73.2/10.9.1952

³³ BCA, 30.18.1.2.131.10.1/15.2.1953

Cumhuriyetin ilanından itibaren ülke genelindeki en büyük eksiklik sanayi kollarında görülmüştür. Osmanlı Devleti sanayisinin yetersiz olmasından dolayı, devir alınmış olan miras ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bu eksiklik ile devam edilmiştir. Fakat bu eksikliğin giderilmesi için çalışmalara başlanmış, ülke genelinde sanayi faaliyetlerinin yürütülmesi için 1927 yılında sanayi teşvik yasası çıkarılmıştır. Bu yasa kapsamında ülke genelinde sanayileşme adına adımlar atılmaya başlanmıştır.³⁴ Devlet tarafından ülke içindeki sanayi kollarını artırmak, hem ülke hem bölge hem de şehirlerin gelişimini hızlandırmak için sanayi planları hazırlanmıştır. Hazırlanmış olan I. Beş Yıllık Sanayi Planı tüm ülkede uygulanmaya konmuştur.³⁵ I. Beş Yıllık Sanayi Planı başarıya ulaşmasıyla birlikte II. Beş Yıllık Sanayi Planı Eylül 1938'de uygulamaya konmuştur.³⁶ Sanayi planlarının yürütülmesi çerçevesinde şehirlerdeki sanayileşme faaliyetleri konusunda atılan adımlarda, şehrin üretim faaliyetleri ve ihtiyaçlarına dikkat edilmiştir. Iğdır, sanayileşme faaliyetlerinin uygulanabileceği bir alana sahip olmuştur. Tarım faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapılması burada kurulacak olan sanayi kuruluşlarının alanlarını belirlemiştir. Devlet sanayileşme politikası çerçevesinde Iğdır'a gerekli destekleri sağlamıştır. Şehirde artan pamuk üretimi neticesinde buna bağlı olarak sanayiye ihtiyaç doğmuş, ham madde temel alınarak şehrin beyaz incisi olan pamuk üzerine sanayileşme adımları atılmıştır. İlk olarak pamuk çığınının ayrılması işlemi için sanayi kurulması gerekliliğine dikkat çekilmiş ve bu işlemi gerçekleştirilmesi için 1930 yılında Iğdır'da 6 adet çırçır fabrikasının kurulumu gerçekleştirilmiştir.³⁷ Kurulan fabrikalar sayesinde istenilen verim elde edilmeye başlanmıştır. Tuzluca pamuk satış kooperatifinin ilçe merkezinde kurmuş olduğu çırçır fabrikası da faaliyetlerine başlamıştır.³⁸ Fabrikaların çalışmaları sonucunda 1939 yılı itibarıyla 4.768.790 kilo çığidli pamuk teslimatı yapılmıştır. 1939 yılında Iğdır merkezde 2, Tuzluca'da 1, Taşburun ve Başköy'de 1 tane fabrika faaliyette bulunmuştur.³⁹ Hükümetin yapmış olduğu sanayi planları çerçevesinde vermiş olduğu desteklerle bazı il ve ilçelerin ihtiyacına binaen fabrikalar kurulması işlemlerine devam edilmiştir. Iğdır'daki pamuk

³⁴ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, Ankara 2016, s.48

³⁵ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2006, s.60

³⁶ Yaşar Semiz, "1923-1938 Döneminde Türkiye'nin Sanayi Politikası" *Türkler Ansiklopedisi Cilt.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.716.

³⁷ Yavuz Akpınar- Aylar Aktaş, *Nereden Nereye Iğdır*, Başak Matbaası, Ankara, s.89

³⁸ Kars Gazetesi, 2 Şubat 1938, s.2

³⁹ Kars Vilayeti, *Iğdır: Iğdır Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği*, Halk Basımevi, İstanbul 1938, s.6

üretiminden her yıl biraz daha artış sağlanmıştır. Bu artış neticesinde merkezde bir iplik fabrikası kurulması uygun görülmüştür.⁴⁰ Iğdır'ın kalkınması çalışmaları kapsamında pamuk üretiminden dolayı modern bir fabrikanın daha kurulmasına karar verilmiştir. Konuya dair projeler hazırlanmış ve bakanlığa sunulmuştur. Fabrika aynı zamanda pamuk yağı üretimi de yaparak, bu bölgeye yüksek nakliye bedeli ödenerek batıdan getirilen sabun ihtiyacının da karşılanacağı bildirilmiştir.⁴¹ Pamuk fabrikaları işleterek mahsulün tipize ve balyaların standardize edilmesi suretiyle iç ve dış piyasada aranan bir meta haline getirilen Iğdır pamuğu, Almanya ve İtalya'ya satılmaya başlanmıştır.⁴² Korumacılık ve devletçilik ile birlikte uygulamaya konan sanayileşme politikası iyi sonuçlar vermeye başlamıştır. Tüm ülkede olduğu gibi Iğdır'da da sanayileşmede gelişmeler kaydedilmiştir.

Iğdır'ın kalkınması faaliyetleri çerçevesinde yapılan çalışmaların bir diğeri de ticari hayatın canlandırılması olmuştur. Sanayinin kurulmasının ve işleminin doğal sonucu olarak ticarete gelişme kaydedileceği düşünülmüş ve Iğdır'ın ticari hayatının geliştirilmesi için devlet tarafından destek verilmiştir. Bu destek tarım ve hayvancılık ürünlerinin satışı üzerine olmuştur. Iğdır'ın ticari faaliyetlerinde tarımsal olarak yalnızca pamuk, hayvansal olarak da büyük ve küçükbaş hayvancılık yer almıştır. 1930'lu yıllardan itibaren pamuk ticareti aktif olmaya başlamıştır. 1930'lu yıllarda bu ticari faaliyet öncelik olarak ülke içinde yoğunlaşmıştır. 1930 yılında Ankara'da düzenlenmiş olan sanayi kongresinde Iğdır pamuğunun İstanbul sanayisi için önemi vurgulanmıştır. Rus fabrikaların bu pamuk için ticari faaliyetlerini artırdıkları, rekabet ortamında Iğdır pamuğuna Rusların daha fazla sahip oldukları dile getirilmiştir.⁴³ Iğdır pamuğunun iç ve özellikle de dış ticari faaliyetini artırmak için sistemleşmeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda daha önce Bakanların Iğdır ziyaretinde buldukları öneri üzerine ilk olarak Aralık nahiyesinde kurulmuş olan kooperatife ek olarak pamuğun ticari hayatını düzenlemesi adına 1937 yılında satış kooperatifleri kurulmuştur. Satış birliğinin adı "*Iğdır Pamuk Tarım Satış Kooperatifler Birliği*" olmuştur. Kurulan yerler;

1. Iğdır merkezde
2. Tuzluca kazası merkezinde
3. Başköy nahiye merkezinde

⁴⁰ Ulus, 22 Eylül 1937, s.7

⁴¹ Ulus, 18 son teşrin 1937, s.1

⁴² BCA, 30.10.0.0.168.166.10/21.10.1938, s.16

⁴³ 1930 Sanayi Kongresi Rapor Zabıtları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, Ankara 1930, s.4-10

4. Taşburun nahiye merkezinde

Kooperatiflerin kurulması ve işleyişlerinin kontrol edilmesi için Ekonomi Bakanlığı, B. Şükrü Kasaboğlu'nu Iğdır'a göndermiştir.⁴⁴ Üretimi, verimi ve ticareti artırma çalışmaları 1938 yılında sonuç vermeye başlamıştır. Iğdır'ın 1938 yılına kadar, daha önce elde etmediği kadar yüksek miktar ve kalitedeki pamuk mahsulünü, Pamuk Tarım ve Satış Kooperatifler Birliği tarafından ekonomik girişimlere örnek olacak bir faaliyetle, 2,5 milyon kilo taranmış pamuk mahsulü enternasyonal şekilde satışa sunulmuştur. Kooperatif bu suretle 4200 ortak çiftçi ailenin emeğini değerlendirmiş,⁴⁵ böylece hem çiftçi hem de devlet kazanç sağlamıştır. Iğdır'ın kalkınması çalışmaları yolunda emin adımlarla ilerlemeye devam edilmiştir. Pamuk üretimini artırıp ticaretteki yeri sağlamlaştırmaya başladıkça ürün için yeni çalışmaların önü açılmıştır. Pamuk üretimini ve ihracatını organize edecek 4 tane Pamuk Tarım Kredi ve Pamuk Satış Kooperatifi Birliği kurulmuştur. Birlik; mıntıkanın pamuk işleyişini o günkü ihtiyaca göre tanzim ederek ve sistemli bir çalışma yolu takip ederek, ortakların birliğe teslim ettiği pamukların üretiminden başlayarak tüm ticari faaliyetlerini düzenlemeye çalışmıştır.⁴⁶ Verimli üretim ve rasyonel çalışmalar sonucunda Iğdır pamuğunun ticari faaliyeti de sağlıklı bir şekilde yapılmaya devam etmiştir. Almanya, Romanya, Belçika gibi Avrupa ülkeleri Iğdır pamuğunun alıcıları arasında yer almışlardır.⁴⁷ Böylece pamuk ticari faaliyetinin etkinliği artmıştır. 1950 yılında kurulan yeni hükümet, Iğdır'da kurulmuş olan fabrikalara gerekli destekleri vermemiştir. Demokrat Parti döneminde sanayi alanında daha çok madencilik, şeker, çimento, dokuma sektörü başta olmak üzere demir ve bakır üretimi konusuna ağırlık verilmiştir.⁴⁸ Böylece bu yıllarda Iğdır'da pamuk tarımı ve ticaretinde maalesef ilerlemeler kaydedilmemiştir.

Iğdır'ın ekonomik kalkınması faaliyetlerinde tarım, sanayi ve ticaretin yanında hayvancılığın geliştirilmesi konusunda da çalışmalar yapılmıştır. Iğdır'da hayvancılık faaliyetlerinin verimli yapılması ve sayılarının artması için devlet destek sağlamıştır. Satış işlemlerinin sorunsuz ve sistemli bir şekilde yapılması için Kars'ta kurulmuş olan hayvan borsasının bir şubesi de Iğdır'da açılmıştır.⁴⁹ Hayvan Borsası sayesinde Iğdır'da yetiştirilen hayvanlar

⁴⁴ Ulus, 17.03.1937, s.2

⁴⁵ Ulus, 5.2.1938, s.2

⁴⁶ BCA, 30.10.0.0.168.166.10/21.10.1938, s.15-16

⁴⁷ Kars Gazetesi, 6 Nisan 1938, s.2

⁴⁸ Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt.67, Ankara 2019, s.169.

⁴⁹ BCA, 30.10.0.0.168.166.10/21.10.1938, s.16

ticari hareketlilik içinde yerini almış ve halk üretim faaliyetlerine teşvik edilmiştir. 1952 yılında kurulmuş olan Devlet Üretim Çiftliği devletin buraya yapmış olduğu en büyük yatırımlardan bir tanesi olmuştur. Çiftliğin çalışmaları sonuç vermiş ve hayvancılık faaliyeti artarak devam etmiştir. Devlet, çiftlik kontrolünde bulunan sürüler için itina ile davranmıştır. Hayvanların yasaklı bölge dâhilinde yer alan Serdarbulak yaylasına götürülmesine izin verilmiştir. Devlet Üretim Çiftliği personelinin Ağrı yasak bölgesinde Ilıca, Tekatlı, Serdarbulak, Karnıyarık hattının doğusunda kalan ve aşağı Karasu membaı Sultantop, Küçük Ağrıy Geçen hatta kadar olan kısma girebilmelerine karar verilmiştir.⁵⁰ Hayvancılık faaliyetlerinin aksamaması için yine 1955 yılında devlet vermiş olduğu özel izin ile alınacak olan her türlü emniyet tedbirleri sonrasında Ağrı ve Dil yasak bölgelerine girişlere izin verilmiştir.⁵¹ Verilmiş olan izin sonrasında Ağrı yasak bölgesine devlet üretim çiftliği personeli hayvanları götürmüş⁵² ve hayvanların ihtiyacı olan otlaklarda bir süre kalmışlardır.

Iğdır'da kalkınma faaliyetleri arasında temel olarak tarım ve hayvancılıktan başka alternatif bulunmamıştır. Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesiyle birlikte ticaret ve sanayileşme faaliyetleri de yapılmaya başlanmıştır. Devlet, tarım ve hayvancılığa önem vermiş, yöre halkının da bu öneme katkı sağlamasına dikkat etmiştir. Böylece Iğdır'ın kalkınmasıyla birlikte hem şehir halkına hem bölge halkına ve genel bakıldığında Türkiye ekonomisine katkı sağlanacağı düşünülmüştür. Şehrin kalkınması için devlet tüm desteğini sağlamıştır. Sanayi ve ticarete eş zamanlı destek verilmiştir. Sanayi ve ticaret kalkınma adına bir birini tamamlar nitelikte olmuştur.

Sosyal Hayatın Kalkınma Faaliyetleri

Iğdır'da sosyal hayatın kalkındırılması konusunda da çalışmalar yapılmıştır. Şehrin iç düzenlenmelerini yapmak, kalkınma çalışmalarını denetlemek ve düzenin sağlanması için şehirdeki eksiklikler belirlenmeye başlanmıştır. İlk olarak mülki ve idari amirler konusunda eksiklikler giderilmeye başlanmış ve Iğdır kaymakamlığına Hayri Bey getirilmiştir. Kaymakamdan idari işlerinin yanında şehirdeki çalışmaları da takip etmesi istenmiştir.⁵³ Yapılan faaliyetlerden ilki yöre halkına ekonomik olarak destek sağlayacak olan Ziraat Bankası'nın bir şubesini açılması olmuştur. Başvekâletin vermiş olduğu emir ile 1930 yılında Iğdır'da Ziraat Bankası'nın

⁵⁰ BCA, 30.18.1.2.139.32.19/11.04.1955

⁵¹ BCA, 30.18.1.2.142.36.2/21.04.1956

⁵² BCA, 30.18.1.2.143.46.20/ 30.05.1956

⁵³ BCA, 30.10.1.0.45.42.10/08.01.1929

bir şubesi açılmıştır.⁵⁴ Bankanın açılması ile birlikte halka tarım faaliyetlerinde kullanılmak üzere maddi yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca yatırım faaliyetleri de yine banka tarafından desteklenmiştir. Iğdır'ın toplumsal olarak kalkınmasında en önemli katkı halkevinin kuruluşu ile sağlanmıştır. Türkiye'de Halkevleri 19 Şubat 1932 yılında kurulmaya başlanmıştır. Şehirlerde “halkevi”, köy ve kasabalarda ise “halk odası” olarak faaliyete geçmiştir.⁵⁵ Iğdır'a halkevi 23 Şubat 1934 yılında açılışı yapılarak faaliyete başlamış, halkevi başkanı olarak Ali Rıza Bey görevlendirilmiştir.⁵⁶ Iğdır halkevi açılmış ancak İdaresi 1940 yılına kadar Üçüncü Umumi Müfettişlik makamına bağlı kalmıştır, daha sonra idari teşkilat Kars'a bağlanmıştır.⁵⁷ Halkevi her yıl düzenli olarak çalışmalarını yapmış ve yapılanlar düzenli bir şekilde Kars il teşkilatına raporlanmıştır. Raporda dikkat çeken husus, 7 adet kapsamlı toplantının düzenlenmiş olmasıdır.⁵⁸ Iğdır halkevi tarafından alınan karar neticesinde her ayın ilk haftasında “köylü gecesi” yapılması planlanmıştır. Köylü gecesinde konferanslar verilecek ve dil ve edebiyat kolu tarafından etütler düzenlenecektir. Bunun yanında okurlara ulaştırılmak üzere kitapsaray kolu tarafından kitap tasnifleri yapılması kararı alınmıştır.⁵⁹ Halkevi sosyal ve kültürel hayatı geliştirme çalışmalarında bölgedeki en önemli güç olmuştur.

Kalkınma çalışmaları kapsamında Iğdır'ın eğitim-öğretim faaliyetlerine de dikkat edilmiştir. Köylere yönelik eğitim konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Hükümet tarafından köy öğretmenleri kursu açılmasına karar verilmiştir. 11.06.1937 tarihinde “*Köy Öğitmenleri*” kanunu çıkartılmıştır.⁶⁰ Köy öğretmenlerinin çalışmaları başlamış ve 1 yıl sonra Ortaköy, Çiftlik, Alıkızıl, Amarat, Başköy köylerindeki öğretmenler eğitim-öğretim çalışmalarına başlamışlardır. Köylerdeki çocuklara ve büyüklere okuma yazma öğretmeye başlamışlardır.⁶¹ Iğdır'daki öğretmen okullarının faaliyetleri gün geçtikçe artmıştır. Özellikle burada bulunan gençler Cilavuz'daki öğretmen kursuna katılmışlardır. 1939 yılında Iğdır'dan 10 genç kursa katılmak için Cilavuz'a gitmişlerdir.⁶² Eğitim alanında halkın aydınlatılması

⁵⁴ BCA, 30.10.0.0.432.7/ 5.10.1930

⁵⁵ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.227

⁵⁶ BCA, 490.01.0.0.62.1, 1934

⁵⁷ Nebahat Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.1, Yıl 2008 s.44 (ss.39-56)

⁵⁸ BCA, 490.1.0.0.988.825.1, s.2

⁵⁹ Kars Gazetesi, 26 İkinci Kanun 1938, s.2

⁶⁰ Türkan Başyigit, “Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları”, *Türkler Ansiklopedisi Cilt.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.692

⁶¹ Kars Gazetesi, 5 İkinci Kanun 1938, s.2

⁶² Kars Gazetesi, 10 Şubat 1939, s.2

ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi için çalışmalar imkânlar el verdiği sürece devam etmiştir. Iğdır merkezdeki ilkokulların onarımı yapılmaya başlanmıştır ve yeni okulların da temelleri atılmıştır 24 köy okulunun temeli 1938 yılında atılmıştır.⁶³ Okullardaki bakım onarım işlerinde Tuzluca'da yararlanmıştır. Yörede bulunan Kemal Özden Okulu modern bir hale getirilerek eğitim öğretim hayatına başlamıştır.⁶⁴ Coğrafi koşulların ve iklim koşullarının zorluğunun yanında Türkiye'nin içinde bulunduğu durum neticesinde eğitim faaliyetlerine bazı dönemlerde destek sağlamakta yetersiz kalmıştır.

Iğdır'daki faaliyetler devam ederken Iğdır kaymakamlığında değişiklik meydana gelmiştir. Yeni Kaymakam Boğazlıyan Kaymakamı olan Nedim Bey olmuştur.⁶⁵ Iğdır'ın idari ve mülki binaları konusunda da sıkıntılar yaşanmıştır. Üçüncü Umumi Müfettiş olan Tahsin Uzer bu konuda Ankara'ya bir rapor sunmuştur. Yazmış olduğu raporda Iğdır'da bulunan bazı binaların durumunun vahim olduğunu ve bunun bir an önce iyileştirilmesi gerektiğini, şehirde kötü bir görüntü bıraktığını,⁶⁶ bu binaların düzeltilmesi ile, hem işlerin daha kolay ve daha rahat yapılacağını hem de şehrin görüntüsünün iyileşeceğini beyan etmiştir. Ayrıca nahiyelerde bulunan hükümet konaklarının da onarılması ve gerekli görüldüğünde yeniden yapılması kararı alınmıştır. Yapı onarım işlerinin, Iğdır için ayrılan bütçeden yapılması uygun görülmüştür.⁶⁷ Iğdır merkezdeki hükümet konağı inşaatı için ilk etapta gönderilen bütçe yeterli olmayınca 4000 liralık ek bütçe gönderilmiştir.⁶⁸ Iğdır'ın imar faaliyetlerinde halk sadece devletten yardım beklememiştir. Halk kendi arasında kaymakamlık öncülüğünde bir *İmar Derneği* kurmuştur. Derneğin amacı, devlet, özel idare ve belediyenin Iğdır için imar ve gelişim maksadıyla yapacağı tesislere halkın da yardım etmesini sağlamak olmuştur.⁶⁹ Böylece şehrin imar işlerinde halk devlete yardım etme kararı almıştır. Şehirdeki idari ve mülki binalarının durumunun kötü olduğu Üçüncü Umumi Müfettişlik raporlarında ifade edilmişti. Şehrin kalkınması konusunda bu hususa dikkat edilmeye çalışılmıştır. Ekonomik durum el verdiği sürece binaların bakım ve onarım işlemleri başlatılmıştır. Ancak geçen süre zarfında Hükümet Konağı'nın yapı durumu bozulmuş ve tekrar tamir görmesi konusunda talep edilmiştir. Yapıyı kötü görüntüsünden

⁶³ BCA, 30.10.0.0.159.113.21/30.7.1938

⁶⁴ Kars Gazetesi, 7 Şubat 1939, s.2

⁶⁵ BCA, 30.10.11.82.39.4.3/ 12.10.1933

⁶⁶ BCA, 30.10.0.0.70.462.4/ 06.10.1935

⁶⁷ Kars Gazetesi, 13 Nisan 1938, s.2

⁶⁸ Kars Gazetesi, 8 İkinci Kanun 1938, s.2

⁶⁹ Kars Gazetesi, 5 Aralık 1945, s.2

kurtarmak ve daha işlevsel hale getirmek için proje sunulmuştur, projeye istinaden yapılan ihale ile onarma işlemine başlanmıştır.⁷⁰

Iğdır'da sosyal hayatın en önemli meselelerinden bir tanesi içme suyu konusunda olmuştur. 1935 yılına kadar Iğdır'daki içme suyunun kalitesi kötü durumdadır. Aras Nehri'nden açılan sulama kanalları ile kasaba dâhiline kadar gelen Aras suyu küçük arklar halinde evlerin önüne akmakta ve buradan gelen suyu halk ihtiyacını basit bir şekilde yapılan arıtma sistemi ile yapmaktadır. İlçeye suyun acil bir şekilde götürülmesi gündeme getirilmiştir. Bu konuda en yakın su membahı Orkof olarak görülmüştür. Şehre 10 kilometre uzaklıkta olan suyun, şehre akıtılmasının sağlanması için görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Kaymakamlık suyun tüm tahlil ve tahsis işlemlerini yapmıştır. Kars Nafia Başmühendisliği yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Iğdır halkının temiz suya kavuşma yolunda ilk adımı atılmıştır.⁷¹ Yapılan çalışmalarla suyun halka ulaşmasının 1936 senesi başında tamamlanması uygun görülmüştür. Ancak iklim koşullarının kötü gitmesinden dolayı yaşanan aksaklıklar buna engel olmuştur. Tahmini 1936 yılının Haziran ayında Iğdır'ın su meselesinin çözüleceği düşünülmüştür.⁷² Iğdır artezyen tecrübe kuyularının açılmalarına devam edilmiştir. Halk bu kuyulardan su ihtiyacını karşılamıştır.⁷³ Su konusundaki çalışmalar Iğdır'da sürekli olarak devam etmiştir.

1936 yılı itibariyle Iğdır'da konut sıkıntısı baş göstermiştir. Bu sıkıntının sebebi ise Bulgaristan'da zorunlu göçe maruz kalarak Türkiye'ye gelen Türklerin bir kısmı Iğdır'a yerleştirilmiştir. Fakat bu yerleştirme işleminde bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Iğdır'ın genelinde yaşanan konut sıkıntısını göçmen aileler de yaşamışlardır. Bu durum Umumi Müfettiş 'in Ankara'ya sunduğu raporda belirtilmiştir. Mülkiye Müfettişi Sabit Ş., alınan rapor sonucunda Merkez kasabada 184 de, 48 ev yeri, 10 dükkân, 8 dükkân yeri ile 13503 dekar arazi ve kazanın diğer bölgelerinde 573 ev, 58 ev yeri, 27 dükkân ile 33523 dekar Toprak Tevzi ve Mülki edildiği bunların tapularının ayarlamaya başlandığı bildirilmiştir.⁷⁴ Böylece Iğdır'da konut sıkıntısı çözüme kavuşturulmuş ve ailelerin mağduriyetleri giderilmiştir.

Iğdır'ın sıkıntıları arasında yer alan elektrik problemi için çözümler aranmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde ilk olarak elektrik

⁷⁰ BCA, 30.18.1.2.125.25.2/23.09.1951

⁷¹ BCA, 30.10.0.0.157.106.13/18.10.1935

⁷² BCA, 30.10.0.0.70.463.12/ 17.3.1936

⁷³ Kars Gazetesi, 28 Mart 1945, s.2

⁷⁴ BCA, 30.10.0.0.70.463.10/19.3.1936

tesisatının ve yeni yapılacak elektrik inşaatının tamamlanması hedeflenmiştir. Elektrik inşaat projesi ve planları Alman Mühendisler yardımı ile yapılmıştır. Projenin başında bulunan Ferfoz Benzinger Iğdır'da bizzat bulunmuş ve projenin yürütülmesini sağlamıştır.⁷⁵ Proje kapsamında yürütülen elektrik inşaatı çalışmasında bulunmak üzere 16 yabancı istenmiştir. Bu kişiler özellikle seçilmiştir ancak bunlardan 4 kişi Iğdır'a gelmekten vazgeçmiştir. İnşaatın hızlı bitmesi açısından işçi açığı kapatılmaya çalışılmıştır.⁷⁶

Buradaki halkın maddi imkânlarına destek olunması için devlet Iğdır'da Ziraat Bankası'nın bir şubesinin daha kurulmasına karar vermiştir. Şehirde yaşanan tarım ve ticaretin aksamaması, yeri geldiğinde çiftçiye destek sağlanması konusunda bir şube daha açılması uygun görülmüştür.⁷⁷ İlerleyen zamanlarda artan nüfus ile ihtiyaçların da artmasına paralel olarak ikinci bir bankanın varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın karşılanması için Ekonomi ve Ticaret Vekâlet'inin 4/2085/9066 sayılı yazısı üzerine İcra Vekilleri Heyetince Türkiye İş Bankası'nın bir şubesinin Iğdır'da açılmasına karar verilmiştir.⁷⁸

Iğdır gibi kalabalık ve işlek bir yerde Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumunun olmaması dikkat çekmiştir. Halk tarafından yapılan müracaatlar neticesinde Kızılay, Çocuk Esirgeme ve okulların koruma kurullarının kurulması kararı alınmıştır.⁷⁹ Bu gelişmeler Iğdır halkı tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Iğdır'da, hem Türkiye'de hem de Dünya'da yaşanan olayların takip edilmesi, halkın bilinçlenmesi ve bilgilenmesi için basın hayatı başlatılmıştır. 1955 yılında H. Fazıl Şıktaş tarafından çıkartılmaya başlanan "Yeşil Iğdır" gazetesi şehrin ilk yerel gazetesi olmuştur.⁸⁰ Böylece şehirde Türkiye ve dünya gündemine dair haberleri takip etme ve bilgilenme fırsatı bulunmuştur.

Iğdır'da sosyal hayatı geliştirme çalışmaları şehrin düzeninden toplumun eğitimine, sosyal hayatı kolaylaştıracak idare merkezlerine kadar her alanda yapılmıştır. Yapılmış olan çalışmalar devletin içinde bulunduğu ekonomik imkânlar neticesinde yapılabilmıştır. Çalışmalar 1930-38 yılları

⁷⁵ BCA, 30.18.1.2.83.47.2/28.05.1938

⁷⁶ BCA, 30.18.1.2.88.20/25.08.1939

⁷⁷ BCA, 30.10.168.166.10/21.10.1938, s.16

⁷⁸ BCA, 30.18.1.2.131.12.8/18.02.1953

⁷⁹ Kars Gazetesi, 10 Şubat 1939, s.2

⁸⁰ İbrahim Güner, *İlimiz Iğdır*, İl Millî Eğitim Müdürlüğü Koruma ve Yaşatma Derneği Yayınları no.1, Iğdır 1993, s.223

arasında yoğunluk kazanmış olsa da, 1939 yılı itibariyle bu çalışmalarda etkinlik yer yer görülmüştür.

Sonuç

Iğdır, Doğu Anadolu Bölgesi'nde coğrafi konum itibarıyla önemli bir yer teşkil etmiştir. Üç ülkeye olan sınırından ötürü hem gelişmeye hem de tehlikelere daima açık olmuştur. Tarihsel süreçte yaşamış olduğu işgallerden dolayı geri kalmıştır. Türkiye'nin yeni dönemi ile birlikte şehirlerdeki geri kalmışlığa son vermek adına kalkınma ve gelişme faaliyetlerine başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Anadolu'da yaşanan değişimler Iğdır'a da yansımıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan iktisat politikalarının hedefi medeniyet seviyesine ulaşmak olmuştur. Bu konuda da tarımsal üretimde artışa ve sanayinin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Tarıma dayalı iktisadi yapıyı sanayiye dönüştürme fikri baskın olmuştur. Bu yüzden de tarım temelli sanayi kollarına destek artmıştır. Iğdır Ovası, Doğu Anadolu'nun en verimli topraklarına sahip olmuştur. Sanayi ve ticaret faaliyetleri tarım çerçevesinde gelişme göstermiştir. Yetiştirilen ürünlerin sistemli bir şekilde satılması ve üretimin kontrol altına alınması için kurulmuş olan birliklerle çiftçi ve alıcılar arasında örgütlenme sağlanmıştır. Bu, işin ne denli ciddiyetle yapıldığının göstergesi olmuştur. Tarım, sanayi ve ticaretin bir arada gelişmesi ile şehrin kalkınması faaliyetleri daha da hız kazanmıştır. 1925-1955 yılları arasında Türkiye ekonomik ve siyasi krizler atlattır. Yaşanan dar boğazlara rağmen kalkınma faaliyetlerine imkânlar ölçüsünde devam edilmiştir. 1930 yılı öncesinde üretimi sadece kendine yeten bir şehir olan Iğdır, 1942 yılına gelindiğinde Almanya, Rusya ve İtalya'ya ticari ürünler satan bir şehir konumuna gelmiştir.

Elde edinilen belgeler ışığında görülmektedir ki, kalkınma faaliyetlerinde her ne kadar ekonomi baskın olmuş olsa da, sosyal hayatta da çalışmalar yapılmıştır. Halkevinin kurulması, bankaların açılması, okulların yapılması ve binaların iyi bir görüntüye sahip olması için yapılmış olan düzenlemeler bunun en iyi kanıtı olmuştur. Ekonomik kısım baskın tutulmuş çünkü halkın refah seviyesinin artması ve şehrin gelişmesi açısından şehrin iktisadi yanının güçlü olması istenmiştir. Zaman zaman yaşanmış olan bölgesel sorunlar, coğrafi ve iklimsel nedenler ve bunun yanında Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan dolayı kalkınma faaliyetleri sekteye uğramış ve bazı yatırımlarda istenilen sonuçlar tam anlamıyla elde edilememiştir. Kalkınma faaliyetlerinde tek parti ve çok partili yönetimin karşılaştırılması yapıldığı zaman Iğdır'da 1925-45 yılları arasında tarımsal ve sanayisel alanda daha fazla ilerleme görülmektedir. Cumhuriyet Halk Parti'sinin izlemiş olduğu devletçilik politikasından dolayı her alanda devlet

etkisi fazlasıyla hissedilmiştir. 1945 sonrasında ve de özellikle 1950’de iktidarın değişmesiyle birlikte Demokrat Parti’nin değişen ekonomik politikaları kalkınma faaliyetlerindeki öncülerde değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Sanayileşme öncülüğü listesinde olmayan pamuğun tarımı ve ticaret etkinliği bu dönem itibariyle azalmıştır. 1950 yılı itibariyle Iğdır’da yapılan ekonomik kalkınma faaliyetleri daha çok Devlet Üretme Çiftlikleri denetiminde yapılmıştır. Sanayileşme faaliyetinden daha çok hayvancılık ve tarım faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Sosyal hayattaki kalkınma faaliyetlerinde durum ise ekonomik kalkınmadan daha farklı olmuştur. Sosyal hayatın alanı daha geniş olduğu için bu konuda 1925-55 yılları arasında genel olarak yavaş giden faaliyetler dikkat çekmektedir. Elde edilen veriler ışığında 1925-1955 yılları arasında Iğdır’da yapılan kalkınma çalışmalarında, faaliyetlerin 1945 yılı öncesinde daha yoğun olduğu görülmektedir. Özellikle 1950-1955 yıllarına ait faaliyetlere, gerek incelenen arşiv belgelerinde gerekse basında çok rastlanmamıştır.

Kaynakça

1. Arşiv belgeleri

- 1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**
 - BCA, 30.18.1.1.13.28.9/10.05.1925
 - BCA, 30.10.1.0.45.42.10/08.01.1929
 - BCA, 30.10.0.0.432.7/ 5.10.1930
 - BCA, 30.10.11.82.39.4.3/ 12.10.1933
 - BCA, 490.01.0.0.62.1, 1934
 - BCA, 30.10.0.0.70.462.4/ 06.10.1935
 - BCA, 30.10.0.0.157.106.13/18.10.1935
 - BCA, 30.10.0.0.158.110.2 / 18.10.1935
 - BCA, 30.10.0.0.70.463.12/ 17.03.1936
 - BCA, 30.10.0.0.70.463.10/19.03.1936
 - BCA, 30.10.0.0.185.276.9/25.01.1937
 - BCA, 30.10.0.0.185.276.9/18.02.1937
 - BCA, 30.10.0.0.185.276.9/18.02.1937
 - BCA, 30.18.1.2.83.47.2/28.05.1938
 - BCA, 30.10.0.0.159.113.21/30.7.1938
 - BCA, 30.18.1.2.84.90.6/11.10.1938
 - BCA, 30.10.168.166.10/21.10.1938
 - BCA, 30.18.1.2.88.20/25.08.1939
 - BCA, 30.18.1.2.125.25.2/23.09.1951
 - BCA, 30.18.1.2.130.73.2/10.09.1952
 - BCA, 30.18.1.2.131.10.1/15.02.1953
 - BCA, 30.18.1.2.131.12.8/18.02.1953
 - BCA, 30.18.1.2.139.32.19/11.04.1955
 - BCA, 30.18.1.2.142.36.2/21.04.1956

BCA, 30.18.1.2.143.46.20/ 30.05.1956

BCA, 490.1.0.0.988.825.1

2. Sureli Yayınlar

- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1934-1937, Ankara (Basım yılı?)
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarla Mahsulleri İstatistikleri 1940-42, Ankara (Basım yılı?)
- Resmi Gazete
- Ulus
- Kars Gazetesi

3. Kütüphane Malzemeleri

3.1. Kitap ve Makaleler

Albayrak M., Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti, Phoenix Yayınları, Ankara 2004

Akpınar, Y. – Aktaş, A., Nereden Nereye Iğdır, Başak Matbaası, Ankara.(Basım yılı?)

Aktan, R., Türkiye İktisadi Cilt.1, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.

Arslan, N., “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.1, Yıl 2008, ss.39-56.

Aşgın, S., “Atatürk’ten Günümüze Doğu Anadolu’yu Kalkındırma Çabaları”, *Türkler Ansiklopedisi Cilt.17*, Yeni Türkiye Yayınları , Ankara 2002, ss.697-709.

Başığit, T., “Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları”, *Türkler Ansiklopedisi Cilt.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.678-696.

Boratav, K., Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009, imge Kitabevi, Ankara 2016.

Buluş, A., Türk İktisat Politikasının Tarihi Temelleri, Çizgi Yayınevi, Konya 2015.

Çavdar, T., Türkiye Ekonomisinin Tarihi, 1900-1960, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Çetinkaya, N., Iğdır Tarihi, İstanbul 1996.

Dikkaya, M. – Özyakışır, D., “Türkiye Ekonomisinde Yeni Arayışlar: 1946-1960 Dönemi” *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Ekonomik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara 2015, ss.117-140

Güner, İ., İlimiz Iğdır, İl Milli Eğitim Müdürlüğü Koruma ve Yaşatma Derneği Yayınları no.1, Iğdır 1993.

- Güneş, M., Akyıldız, A., Keklik, M., Osmanlı Belgelerinde Iğdır, Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü Birimi Iğdır, Aralık 2017.
- Iğdır Valiliği, İl Kültür ve Turizm Envanteri, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Iğdır 2018.
- Iğdır Pamuk Tarım Satış Kooperatif Birliği 1938-1939 Kampanyasına Ait Bilanço, Kar ve Zarar Hesabıyla Yönetim ve Kontrol Kurulları Raporu*, İkinci Hesap Yılı. Ankara (Basım yılı?)
- Kars Vilayeti, Iğdır: Iğdır Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, Halk Basımevi, İstanbul 1938.
- Kazgan, G., Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2006.
- Kili, S., Türk Devrim Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Metintaş M. Y. - Kayıran M., "1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri Ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi", *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.23, Isparta 2016, ss.33-82.
- Metinsoy, M., İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamında Devlet ve Toplum, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Pamuk, Ş., Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Semiz, Y., "1923-1938 Döneminde Türkiye'nin Sanayi Politikası" *Türkler Ansiklopedisi Cilt.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.710-719.
- Takım, A., "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt.67*, Ankara 2019, ss.157-187.
- Tekeli, İ. -İlkin, S., 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Şartları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009.
- Tekeli, İ. -İlkin, S., "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları" *Türkiye'de Tarımsal Yapılar(1923-2000)*, Yurt Yayınları 18, Ankara 1988, ss.37-90
- Tezel, S. Y., Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Yurt Ansiklopedisi Cilt.6, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1983.
- Zürcher, E. J., Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- 1930 Sanayi Kongresi Rapor Zabıtları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, Ankara 1930.